

Imagination, utopia and political philosophy

Mansour Ansari*

Abstract

One of the questions that always arise when studying or teaching political philosophy, especially for beginners or non-professional readers, is what is the use of these apparently impossible ideas? If these utopias are not going to be realized, why are they proposed? In the specialized field, for several decades, utopian thought has been exposed to harsh criticism and people like Karl Popper have considered them as the origin of totalitarianism. However, in recent years, the field of studies related to imagination and utopias has seen expansion and transformation, and efforts have been made to consider their positive and efficient aspects. In this article, using recent studies on imagination and utopian thought, attempts have been made to show that imagination and its main product, utopia, are not only tools of thinking but also an inseparable part of political philosophy itself. Therefore, in the education and training of political philosophy, along with cultivating the philosophical and rational thinking, the faculty of imagination should also be strengthened. The research method applied in this study is analytical-explanatory.

Keywords: imagination, utopia, utopian thought, political philosophy, creativity and innovation.

* Assistant Professor, Department of Political Thought, Imam Khomeini and Islamic Revolution Research Institute, m.ansari51@gmail.com

Date received: 2023/03/06, Date of acceptance: 2023/05/22

Copyright © 2010, IHCS (Institute for Humanities and Cultural Studies). This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA.

1. Introduction

The teachers of political philosophy are always faced with the questions of students and audience as follows: are such imaginary thoughts and ideas, which are neither possible nor feasible in the outside world, useful? What is their use? In the contemporary era, with the dominance of the attitude of originality of proof and scientism over the fields of human sciences, imagination, and consequently, utopian ideas have flourished, and even some think of the death of philosophy in general, and, political philosophy in particular. In this article, the basic question is, what is the significance of the imagination and design of utopian ideas for political philosophy? And perhaps with more courage, one can ask whether political philosophy is basically possible without using the power of imagination and projecting utopian ideas? In response to these questions, the main idea of the upcoming article is that the power of imagination is one of the most important sources of political philosophizing, and basically, without using this power, not only it is not possible to raise deep philosophical issues, but also it is said that that philosophizing is probably impossible. Imagination through utopian ideas has played an essential role in the formation and deepening of political philosophies. Imagination and utopia as inseparable parts of philosophy and political philosophy, along with thinking, especially rational thinking, are very important.

2. Text

In this article, after examining the power of imagination and utopian thought and the possibilities that these two provide, their importance for political philosophy has been examined, which are:

2.1 Creativity and innovation in the production of concepts: the language of political philosophy

The creativity and innovation hidden in creativity in political philosophy has led to the production and creation of thousands of political concepts that could not be imagined without imagination and utopian thought. Political philosophy can basically create a new world through the creation of new concepts and words. Our understanding of the world and politics is enriched through these concepts. In this sense, it can be said that without utopian imagination and thought, it would not be possible to produce and create new words and concepts that shape our understanding of the world.

2.2 A different world in political philosophy

Political philosophy presents its idea and work by presenting a different picture of the world – a world other than the current world. The task of political philosophy is not only to describe what exists, but also to present what should be (in the maximalist sense of political philosophy) or what is possible (in the minimalist sense of political philosophy).

2.3 Relativize the present

As was mentioned, one of the important functions of imagination and utopia is to relativize the present time. From classical political philosophy to contemporary political philosophy, political philosophers have served this relativization of the present by providing alternative images for the political order prevalent in their time. This way of looking at the political order always provides the possibility for the audience to imagine alternatives.

2.4 A different interpretation from the past

Basically, political philosophy cannot find a way to the future without interpreting the past. By presenting nightmarish or imaginary images of the past, utopias make it possible to visualize the future. The term "natural state" in the political thought of the parties to the agreement is a narrative from the past to reach the political state in the future. In terms of anthropology, there is no evidence that we can call a period a natural state. However, the members of the social contract had to create the natural situation in the past for the image of the political order they had in the future.

2.5 The principle of change and hope as a substance of political philosophy

Political philosophy has accepted the principle of change by portraying an imaginary or nightmarish past as well as criticizing the present and presenting an imaginary picture of the future. Based on the acceptance of the principle of change, human hope to reach a better life and a better situation is smoothed as one of the main functions of imagination and utopia. In the history of political philosophy, we can mention hundreds of examples of change with hope. From Plato's Utopia to Rousseau's political situation, which inspired the French Revolution, to the political philosophy of Marx and Marxism, which led to the Soviet Revolution, to the New Left political philosophers who inspired the events of May 1968 in France. It may not be an exaggeration if we claim that behind each of the great steps that mankind has taken throughout history, we can find a trace of the collaboration of imagination, utopia and political philosophy.

3. Conclusion

In the decades after World War II, as a result of the tragedies caused by great ideas such as Marxism in the Soviet Union and fascism in Germany, there was an increasing skepticism towards utopia and of course the role of imagination in philosophy in general, and, political philosophy in particular. However, in the last one or two decades, we have seen a kind of optimistic and cautious return to utopias and to a large extent nightmares in political philosophy. John Rawls reopened the blocked way with his realistic utopia plan. In the last few years, separate groups of studies converged at a point like separate rivers; On the one hand, the power of imagination was placed in the center of attention of psychological and anthropological research and gained special importance and was recognized to a great extent as the power of creativity and innovation. On the other hand, new studies were conducted regarding the role and importance of utopias, and their importance and their constructive role was emphasized, being alert to the lessons from closed and holistic utopias. In this article, with reference to these efforts, a preliminary attempt has been made to show that political philosophy, as a branch of the sturdy tree of philosophy, has been inevitable from the beginning to use the power of imagination, and in a sense, without the power of imagination and Utopian thought not only could not enrich its philosophical language, but also it was not even possible to propose its own ideas. Without the power of imagination, we will never be able to criticize the past and the present, and offering a new plan for the future will be impossible. Therefore, in teaching political philosophy, along with rational philosophy, which is very important in its place, it is necessary to take advantage of the power of imagination and utopia and not to neglect the capacity and creativity of this power.

Bibliography

- Ansari, Mansour (2000), Hannah Arendt and Criticism of Political Philosophy, Tehran: Nahr-e-Markaz. [in Persian]
- Ansari, Mansour (2005). Discursive Democracy: Democratic Possibilities of the Thoughts of Mikhail Bakhtin and Jürgen Habermas, Tehran: Nashre-Markaz. [in Persian]
- Aristotle (1990), The Soul, translated by Ali Murad Davoudi, Tehran: Hikmat. [in Persian]
- Atwood, Margaret (2022), The Handmaid's Tale, translated by Sohail Mosama, Tehran: Entesharat Ghognose. [in Persian]
- Berlin, Isaiah (2008), Freedom and Its Betrayal: Six Enemies of Human Liberty, translated by Ezatollah Foladvand, Tehran: Nasre-Mahi. [in Persian]

تخیل، یوتوپیا و فلسفه سیاسی (منصور انصاری) ۱۶۷

- Berman, Marshall (2022), *All That Is Solid Melts Into Air: The Experience of Modernity*, translated by Murad Farhadpour, Tehran: Entesharat-Tarhe-Noe. [in Persian]
- Byrne, A. (2007). Possibility and Imagination. *Philosophical Perspectives*, 21(1), 125–44.
- Byrne, R. (2005). *The Rational Imagination: How People Create Alternatives to Reality*. Cambridge, MA: MIT Press:
- Chrostowska, S.D. and Ingram, James D. (2016), *Political uses of Utopia*, New York : Columbia University Press.
- Copleston, Frederick Charles (1989) *History of Philosophy: Greece and Rome*, translated by Jalaluddin Mojtaboi, Tehran: Entesharat-Elmie va Farhangi. [in Persian]
- Dahrendorf, Ralf. (1958), Out of Utopia: Toward a Reorientation of Sociological Analysis, *The American Journal of Sociology* 64(2), 115-127.
- Eskelinen, Teppo, Lakkala, Keijo and Laakso, Maria. (2020), Introduction : Utopias and the Revival of Imagination in Teppo, Eskalinen, *The Revival of Political Imagination: Utopia as Methodology*, Zed Books.
- Eskelinen, Teppo, Lakkala, Keijo and Pyykkonen, Miikka. (2020), The Privatization and Recollectivization of Hope, in Teppo, Eskalinen, *The Revival of Political Imagination: Utopia as Methodology*, Zed Books.
- Eskelinen, Teppo. (2020), Democracy as Utopia: on Locating Radical Rootes, , in Teppo, Eskalinen, *The Revival of Political Imagination: Utopia as Methodology*, Zed Books.
- Geuss, Raymond (2008), *Philosophy and Real Politics*, Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Gregory, Dominic. (2016). *Imagination and Mental Imagery* in *The Routledge Handbook of Philosophy of Imagination*, London and New York; Routledge.
- Hobbs, Thomas (2022), *Leviathan*, translated by Hossein Bashirieh, Tehran: Nashre- Ney. Moore, Thomas (2022), *UTOPIA*, translated by Dariush Ashuri, Tehran: Nashre-Aghe. [in Persian]
- Kind, Amy. (2016). *Exploring Imagination* in *The Routledge Handbook of Philosophy of Imagination*, London and New York; Routledge.
- Laakso, Maria. (2020), Social Dreaming and Uses of Narrativity, Tellability and Experientiality in Literary Dystopia, in Teppo, Eskalinen, *The Revival of Political Imagination: Utopia as Methodology*, Zed Books.
- Lakkala, Keijo. (2020), Disruptive Utopianism: Opening the Present, in Teppo, Eskalinen, *The Revival of Political Imagination: Utopia as Methodology*, Zed Books.
- Locke, John (2018), *Two Treatises of Government*, translated by Farshad Shariat, Tehran: Entesharat-Neghahe-Moaser. [in Persian]
- Manent, Pierre. (2003), *Le Retour de la Philosophie Politique, politique et sociétés*, vol 22, n 3. P.179-195.
- Mannheim, Karl (1936) *Ideology and Utopia: An Introduction to the Sociology of Knowledge*. Trans. Louis Wirth and Edward Shils. London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co./New York: Harcourt, Brace and Co. New ed. London: Routledge, 1991.

- Moisio, Olli-Pekka and Rautiainen, Matti. (2020). Utopian Education: May the Hope be with You, in Teppo, Eskalinen, *The Revival of Political Imagination: Utopia as Methodology*, Zed Books.
- Nietzsche, Friedrich Wilhelm (1998), *The Will of Power*, translated by Majid Sharifi, Tehran: Jami. [in Persian]
- Nietzsche, Friedrich Wilhelm (2000), *Beyond Good and Bad*, translated by Dariush Ashuri, Tehran: Kharazmi. [in Persian]
- Nietzsche, Friedrich Wilhelm (2005), *Genealogy of Ethics*, translated by Dariush Ashuri, Tehran: Agha. [in Persian]
- Plato (2011), *Republic*, translated by Fawad Rouhani, Tehran: Entesharat-Elmie va Farhangi. [in Persian]
- Popper, Karl (2021) *The Open Society and Its Enemies*, translated by Ezzatullah Foladvand, Tehran: Entesharat Kharazmi. [in Persian]
- Reich, Brian. (2017), *The Imagination*, Emerald Publishing Limited.
- Rousseau, Jean-Jacques (2022), *Social contract*, translated by Morteza Kalantarian, Tehran: Neshar-Age. [in Persian]
- Sirsch, Jurgen. (2020), *Designing Realistic: Ideal Theory in Practical political Philosophy*, 2. Auflage.
- Stevenson, L. (2003). Twelve Conceptions of Imagination. *British Journal of Aesthetics*, 43(3), 238–59.
- Wright, Erik Olin. (2009). *Envisioning Real Utopias*, London: Verso.

تخیل، یوتوپیا و فلسفه سیاسی

منصور انصاری*

چکیده

یکی از پرسش‌هایی که همواره با مطالعه یا آموزش فلسفه سیاسی مخصوصاً برای نوآموزان یا خوانندگان غیرحرفه‌ای پیش می‌آید که این ایده‌های ظاهراً نشدنی و ناممکن چه فایده‌ای دارند؟ این یوتوپیاها اگر قرار نیست تحقق یابند چرا مطرح می‌شوند؟ در حوزه تخصصی نیز برای چندین دهه، اندیشه یوتوپیایی در معرض انتقادات تند و تیزی قرار گرفته و کسانی مانند کارل پوپر آنها را منشاء توتالیترانیسم دانسته‌اند. با این همه، در سالهای اخیر حوزه مطالعاتی مربوط به تخیل و یوتوپیاها شاهد گسترش و تحول بوده است و تلاش شده است تا وجوه مثبت و کارای آنها مدنظر قرار بگیرد. در این مقاله با استفاده از مطالعات متاخر درباره قوه تخیل و نیز اندیشه یوتوپیایی، تلاش کرده‌ایم نشان دهیم که قوه تخیل و به همین سان محصول اصلی آن یعنی یوتوپیا، نه تنها ابزارهای اندیشیدن بلکه بخشی لاینفک از خود فلسفه سیاسی هستند. از این رو، در تربیت و آموزش فلسفه سیاسی باید در کنار پرورش قوه فلسفی و عقلانی، قوه تخیل نیز تقویت شود. روش پژوهش حاضر، تحلیلی - تبیینی است.

کلیدواژه‌ها: قوه تخیل، یوتوپیا، اندیشه یوتوپیایی، فلسفه سیاسی، خلاقیت و نوآوری.

۱. مقدمه

آموزگارانی فلسفه سیاسی همواره با این سوال دانشجویان و مخاطبان مواجه می‌شوند که چنین تفکرات و ایده‌های تخیلی/خیالی که در جهان بیرونی نه ممکن‌اند و نه شدنی، به

* استادیار، گروه اندیشه سیاسی، پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی، m.ansari51@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۲/۱۵، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۳/۰۱

چه کار می‌آیند و یا چه فایده‌ای دارند؟ این گونه سوالات هنگامی پیچیده‌تر و جدی‌تر می‌شوند که دانشجویان از زبان آموزگار بشنوند که خود افلاطون در پایان جمهور (افلاطون، و یا کانت در رساله صلح پایدار (Kant, 1885)، آشکارا اقرار نموده‌اند که آگاهند که افکار و ایده‌های آنان جامعه عمل نمی‌پوشانند. وانگهی در دوره معاصر با سلطه نگرش اصالت اثبات و علم‌گرایی (Scientism) بر حوزه‌های علوم انسانی، تخیل و به تبع آن، ایده‌های یوتوپیایی از سکه رونق افتاده‌اند و حتی عده‌ای از مرگ فلسفه به طور کلی و فلسفه سیاسی به طور خاص (نگاه کنید به: Manent, 2003 179-183) سخن رانده‌اند. در مقاله حاضر، سوال اساسی این است که تخیل و طرح ایده‌های یوتوپیایی چه اهمیتی برای فلسفه سیاسی داشته‌اند؟ و شاید با جرات بیش‌تری بتوان سوال کرد که آیا فلسفه سیاسی اساساً بدون کاربست قوه تخیل و طرح ایده‌های یوتوپیایی امکان وجود دارد یا نه؟ در پاسخ به این سوالات ایده اصلی مقاله پیش رو این است که قوه تخیل یکی از مهم‌ترین منابع فلسفه‌ورزی سیاسی است و اساساً بدون بهره‌گیری از این قوه نه تنها امکان طرح مسائل عمیق فلسفی امکان‌پذیر نیست بلکه شاید حتی بتوان گفت که فلسفه‌ورزی ناممکن است؛ قوه تخیل از طریق ایده‌های یوتوپیایی نقش اساسی در شکل‌گیری و تعمیق فلسفه‌های سیاسی داشته‌اند و البته جهان معاصر از دل همین ایده‌های تخیلی و یوتوپیایی برآمده‌اند یا در حقیقت از دل رقابت میان ده‌ها ایده یوتوپیایی و مالا تخیلی برآمده‌اند. تخیل و یوتوپیا به مثابه بخش جدایی‌ناپذیری از فلسفه و فلسفه سیاسی در کنار تفکر، مخصوصاً تفکر عقلانی، از اهمیت بسزایی برخوردار است.

مقاله حاضر در تلاش است تا از طریق برقراری نسبت میان قوه تخیل، یوتوپیا و فلسفه سیاسی اولاً نشان دهد که چرا بزرگترین و مهم‌ترین فیلسوفان سیاسی ایده‌هایی را مطرح کرده‌اند که مدام در معرض این پرسش هول‌انگیز قرار می‌گیرند که فایده‌اش چیست؟ یا این که چنین ایده‌هایی شدنی نیستند و مالا شرط عقل حکم می‌کند که وقت و انرژی خویش را مصروف چیزی ناممکن نکنیم. ثانیاً، گامی فراتر نهاده و با استفاده از نمونه‌های فراوان، نشان دهیم که نسبت میان تخیل، یوتوپیا و فلسفه سیاسی نسبتی ذاتاً ضروری است و شرط بقا و حیات فلسفه سیاسی بهره‌گیری بجا و مناسب از این قوه و محصولات آن است؛ ثالثاً، با بررسی امکانات مفهومی که تخیل در اختیار فلسفه‌ورز سیاسی قرار می‌دهد، امکان تجویز اصول یا دروسی برای تقویت قوه تخیل مخصوصاً برای آموزش فلسفه سیاسی، فراهم می‌گردد. روش تحقیق این پژوهش، توصیفی تحلیلی یا به عبارت دقیق‌تر، فلسفی با استفاده از استدلال‌ات عقلانی است.

مقاله حاضر در سه بخش تنظیم شده است: نخست قوه تخیل و امکانات آن، دوم، یوتوپیا به مثابه محصول قوه تخیل و در آخر، امکانات وجودی که قوه تخیل در اختیار فلسفه سیاسی قرار می‌دهد.

۲. تخیل

تعریف «تخیل» چنانکه در وهله اول به نظر می‌رسد چندان سهل و ممتنع نیست؛ به زعم برخی از پژوهش‌گران این حوزه، تخیل اساساً تبیین‌گریز است و باید آن در زمره «مناطق کشف‌ناشده ذهن» دانست (Byrne, 2005). یکی از محققان بنام تخیل، استیونسون (Stevenson, 2003) دست‌کم دوازده تعریف از تخیل در فلسفه را احصا کرده است. در این تعاریف دوازده‌گانه در خصوص چیستی، عملکرد و تاثیرات تخیل اختلاف‌نظرهایی وجود دارد. برای مثال، در حالی که ارسطو یکی از نخستین فیلسوفانی که به بحث در خصوص تخیل پرداخته آن را یک «قوه» بشری می‌دانست، برخی محققان معاصر آن را نه قوه بلکه یک «فعالیت» تعریف کرده‌اند (Sepper, 2013:489). یا در حالی که برخی از قدما برای مثال افلاطون، شان پایین‌تری برای قوه تخیل و امکانات آن قائل بوده‌اند (افلاطون، ۱۳۹۰: ۳۸۳-۳۸۹)، برعکس ارسطو اعتبار ویژه‌تری برای قوه تخیل قائل بود (ارسطو، ۱۳۶۹: ۲۰۲-۲۰۳)؛ به همین سان، هرچند بحث در خصوص تخیل در آغاز از فلسفه شروع شد ولی به مرور زمان حوزه‌های پژوهشی دیگر مخصوصاً روانشناسی وارد این بحث شدند؛ از این رو، خود پایگاه تحقیقاتی، فلسفه یا روان‌شناسی، به موضوع اختلاف تبدیل شده است. ولی با وجود همه این اختلاف‌نظرها، بر سر چند اصل توافق وجود دارد و در این مقاله تلاش شده است تا ضمن خودداری از بحث‌های مطول و دامنه‌دار در خصوص قوه یا فعالیت تخیل روی مولفه‌هایی که اشتراک نظر و وحدت وجود دارد، تمرکز شود.

۱.۲ تعریف تخیل

برخی ادعا کرده‌اند که قوه تخیل تنها قوه منحصر به فرد انسان است. انسان در قوه ادراک یا احساس یا حتی آگاهی وجوه مشترکی با سایر حیوانات دارد، ولی از حیث تخیل انسان منحصر به فرد است. یاکوب برانوفسکی در مقاله‌ای با عنوان «دسترسی به تخیل» معتقد است که هرچند در برخی از حیوانات گونه‌ای ظرفیت اولیه برای شبیه‌سازی وجود دارد، مانند موش‌ها یا

میمون‌ها، لیکن تخیل دقیقا همان چیزی است که انسان را از حیوانات دیگر متمایز و منحصر به فرد می‌کند. به نظر وی، تخیل در آدمی حتی از قدرت تکلم هم مهم‌تر است (به نقل از (Rerich, 2017: 5).

۱.۱.۲ تخیل به مثابه تصویر

تخیل به مثابه قوای ذهنی که شبیه تصویر حاضر می‌شوند (Langland-Hassan, 2020: 5). دومینیک گریگوری در امتداد همین تعریف تخیل را به مثابه « قوه ای برای شکل دادن به عقاید یا تصاویر ذهنی » تعریف کرده است (Gregory, 2016: 97). این تصویرسازی امری ذهنی است. تخیل به این معنا، نوع متمایزی از فرایند ذهنی نیست بلکه هر نوع شناختی یا فرایند ذهنی است که یک تصویر ذهنی را در برمی‌گیرد. تخیل همیشه با تصویر خود را بروز می‌دهد. البته برخی محققان این تعریف از تخیل به مثابه تصویر را به چالش کشیده‌اند. برای مثال گفته‌اند که صدا مانند تصور یک قطعه موسیقی ضرورتاً به شکل تصویر بروز نمی‌کند یا با استناد به آزمایش آلن، فیلسوف فرانسوی، این تعریف را دقیق ندانسته‌اند. آلن تقریباً یک قرن پیش از افرادی که باور داشتند به سهولت می‌توانند یک تصویر بصری را تولید و در حافظه خود نگه دارند خواست تا پانتئون را به تصور درآورده و بعد ستون‌های آن را بشمارند. افراد مورد آزمایش که بارها و بارها اثر باستانی پانتئون را از نزدیک دیده بودند، نه تنها نتوانستند تصویر کاملی از آن را متجسم کنند بلکه از شمردن ستون‌ها هم ناتوان بودند. لذا سوالی که مطرح شد این بود که اگر آنها نمی‌توانستند پانتئون را آنگونه که بوده به تصور درآورند پس واقعا چه می‌دیدند؟ آیا اصلاً چیزی می‌دیدند؟ (Sepper, 2013: 27)؛ با این همه، چنین نقدی بر تخیل به مثابه تصویر اساس آن را زیر سوال نمی‌برد زیرا قرار نیست تصور عیناً عکس یا رونوشت کاملی از امر واقعی در بیرون باشد. قابلیت تخیل این است که می‌تواند آن را بازسازی و از نو بازتولید کند.

۲.۱.۲ تخیل به مثابه تفکر

در معنای دیگری به معنای نوعی فرایند اندیشه است که تفاوت اساسی با توهم و عقیده در معنای افلاطونی آن دارد (در خصوص نگرش منفی افلاطون نسبت به قوه تخیل نگاه کنید به: کاپلستون، ۱۳۶۸: ۳۸۶). تخیل نوعی اندیشه است. تخیل در واقع تصور چیزهایی است که فکر می‌کنیم خیالی هستند (Langland-Hassan, 2020: 5). تخیل تفکر ژرف‌تر درباره چیزهایی است که ممکن، خیالی یا وانمودی تلقی می‌شوند. در مدخل دائرةالمعارف انگلیسی

تخیل، یوتوپیا و فلسفه سیاسی (منصور انصاری) ۱۷۳

اکسفورد، تخیل به عنوان یک تصور ذهنی، تصور کردن، فرض کردن، ابداع کردن، طرح‌ریزی کردن و همین‌طور اندیشیدن و فکر کردن تعریف شده است. هازبند در تعریف تخیل به مثابه نوعی اندیشه تأکید می‌کند که « محال است بگوییم کجا اندیشه تمام می‌شود و کجا تخیل شروع می‌شود... اندیشه وابسته به واقعیت است و تخیل تا حد زیادی سختی زندگی روزمره را پنهان می‌کند (see, Dexter, 1943: 134-135). برخی از محققان مانند مورفی معتقدند که تفاوت میان تفکر و تخیل را باید نه در فرایندهای ذهنی بلکه در محصولی که تولید می‌کند بازجست: « هنگامی که فقط یک راه حل وجود داشته و بتوان اثبات کرد که این راه حل تنها راه‌حلی است که برای حل مشکلی موجود است در قلمرو تفکر قرار داریم ولی هنگامی که چندین راه حل وجود داشته باشد در قلمرو تخیل قرار داریم. دانشمند تفکر می‌کند و مخترع تخیل (به نقل از: Dexter, 1943:135).

تعریف ارسطویی قوه تخیل یا مخیله هر دو تعریف فوق‌الذکر را با هم جمع کرده است. به‌نظر ارسطو، «تفکر بدون تصویر ممکن نیست» (به نقل از: Sepper, 2013:489). در واقع، تخیلی پلی است بین تصاویری که از جهان می‌گیریم و افکاری که در ذهن خودمان تولید می‌کنیم و می‌سازیم. به این معنا، برای تفکر به تخیل و برای تخیل به تصویر نیاز داریم.

۲.۲ توانایی‌های خاص قوه تخیل

بنابراین اگر به شیوه ارسطویی تخیل را قوه بشری تلقی کنیم، سوال این است که این قوه بشری از چه توانایی‌هایی برخوردار است؟ در اینجا بی‌آنکه راه‌گزاره در پیش بگیریم و قوه تخیل را در برابر قوه تعقل قرار دهیم، قوه تخیل با توجه به توانمندی‌های خاصی که دارد را می‌توان همکار یا نیروی کمکی عقل دانست. قوه مخیله در تقابل با قوه تعقل نیست. تخیل به انسان کمک می‌کند تا جهان تازه و جدیدی را تصور کند. تخیل به انسان کمک می‌کند تا با انسانها نه آن‌گونه که هستند بلکه آن‌گونه که باید باشند ارتباط برقرار کند. تخیل پنجره‌ای رو به جهان ممکن می‌گشاید. تخیل به یک معنا به فراسوی آنچه می‌دانیم بیندیشیم. انسان‌ها دوست دارند سناریوهای مختلفی را در نظر بگیرند. انسان می‌تواند داستان بگوید، موقعیت‌های آینده را به تصویر بکشد و با تجربیات دیگران هم‌دلی کند. توضیحات بالقوه درباره این که چرا اتفاقی افتاده را در نظر بگیرد. و دانش و مهارت‌ها را منتقل و حتی درباره معضلات و مسائل اخلاقی تأمل کند. اینها همه محصول تخیل هستند. تخیل می‌تواند بازیگوش باشد و ایده‌ای را به ذهن آدمی منتقل کند. تخیل به انسان کمک می‌کند تا از دیدگاه خود پا را فراتر بگذارد. به

یک موقعیت از زوایای مختلفی نگاه کند. و مخصوصاً در زمانی که امکان عمل نیست به انسان انگیزه می‌دهد تا رو به جلو باشد.

بدون تخیل هیچ خلاقیتی وجود ندارد. انسان نه از راه تفکر بلکه به مدد تخیل حاضر به نوآوری است. هانا اسکات از محققان آزمایشگاه ذهن گرسنه بر این باور است که خلاقیت محصول چیزی جدید و سودمند با استفاده از قوه تخیل است» (Rerich, 2017: 3). به نظر کانت، «تخیل عامل قدرتمندی برای خلق کردن است زیرا طبیعت دوم از موادی است که طبیعت واقعی به آن عرضه کرده است» (به نقل از: Rerich, 2017: 4)؛ قدر مسلم می‌دانیم که تخیل به یادآوری تجربه گذشته به ما کمک می‌کند و می‌تواند به ما کمک کند تا ایده موجودی را با چیز جدیدی کنار هم قرار دهیم. ولی چیزی که تخیل را منحصر به فرد و جذاب می‌کند، خلق آینده است. چیزهایی را تصور می‌کنیم که واقعی نیستند یا دست کم الان واقعی نیستند. تخیل به ما امکان می‌دهد تا احتمالات و امکانات آینده را به تصویر بکشیم. تخیل حتی روی نحوه درک ما از گذشته و حال نیز تاثیر گذاشته و آن را تغییر می‌دهد. بدون تردید بسیاری از پیشرفته‌های بشری بدون کارسخت و تعهد مسئولانه به سرانجام نمی‌رسیدند ولی مهمترین از این دو عنصر جاه طلبی‌ها یا ایده‌هایی است که از تخیل ما بیرون تراویده‌اند. اگر تخیل نبود امکان سفر به ماه یا اختراع اینترنت وجود نداشت. تخیل امکان تغییرات شگرف و بزرگ را برای بشر فراهم کرده است.

به این معنا می‌توان گفت که قوه تخیل، قوه خلاقه ذهن بشری است و به انسان این امکان را می‌دهد تا گذشته را بازسازی کند، زمان حال را به نقد بکشد و آینده بهتری را بسازد. وانگهی، تخیل امکان تغییر برای وضع بهتر را در اختیار انسان قرار می‌دهد. بر طبق پژوهشی که در موسسه کارولینسکا انجام شده، «تخیل یک صدا یا تصور یک چیز، نحوه درک ما را از جهان اطرافمان را مطابق با صدایی که تصور کرده‌ایم تغییر می‌دهد. به عبارتی، اگر تصور کنیم که چیزی واقعی است حتی بدون این که مدرک و سندی ارائه کنیم، تخیلمان می‌تواند ما را متقاعد کند که آن چیزی واقعی است» (Rerich, 2017: 9).

۳. یوتوپیا به مثابه فرآورده تخیل

در این بخش تلاش می‌کنیم آرمانشهرگرایی را به مثابه یکی از محصولات و فرآورده‌های مهم تخیل معرفی کرده و تلاش می‌کنیم تا نشان دهیم که آرمانشهرگرایی از چه خصوصیات مثبت و ارزشمند برخوردار است که می‌تواند در نهایت در خدمت فلسفه سیاسی قرار گیرند.

آرمانشهرگرایی پدیده بسیار کهنی در تاریخ و زندگی بشری است که کتاب توماس مور با عنوان آرمانشهر (مور، ۱۴۰۱)، جنبه رسمی بدان بخشید. با این همه در قرن بیستم، آرمانشهرگرایی در معرض تیغ تیز انتقاد قرار گرفته و برخی از چهره‌های فلسفی و جامعه‌شناسی آن را یکی از دلایل شکل‌گیری و بروز توتالیترانیسم دانسته‌اند. این مترادف آرمان‌شهرگرایی با توتالیترانیسم برای چندین دهه امکان بازگشت به این شکل از تخیل سیاسی را ناممکن کرد. منتقدان یوتوپیا عمدتاً آن را نوعی نظام بسته تلقی کرده‌اند (Eskelinen, Lakkala and Laakso, 2020: 4)؛ این دیدگاه بدبینانه نسبت به یوتوپیا در آثاری کسانی مانند آیزا برلین، کارل پوپر و رالف دارندروف انعکاس یافته است: آیزا برلین، اندیشه یوتوپیایی را از جهت یگانه‌نگاری اخلاقی آن که در تقابل با کثرت و تنوع بشری قرار می‌گیرد به نقد می‌کشد (برلین، ۱۳۸۷). کارل پوپر کل‌گرایی اندیشه یوتوپیایی را عامل شکل‌گیری توتالیترانیسم می‌داند (پوپر، ۱۴۰۰) و رالف دارندروف بر این باور است که اندیشه یوتوپیایی در ذات خود مبتنی بر نگرش مطلق‌گرایان نسبت به جهان و امور آن است (Dahrenderof, 1958: 116).

کارل مانهایم نخستین کسی بود که به دقت تلاش کرد تا دو مفهوم یوتوپیا و ایدئولوژی را از هم متمایز کند. به نظر وی، یوتوپیا و ایدئولوژی دو شیوه متفاوت نگرش به جهان هستند؛ مانهایم در زمینه جامعه‌شناسی معرفت، تلاش کرد تا نشان بدهد که این عوامل اجتماعی و اقتصادی هستند که نحوه تفکر مردم را مشروط می‌کنند؛ به نظر وی شیوه تفکر مردم تا زمانی که به منشاء اجتماعی آنها توجه نشود قابل درک نیست (Mannheim, 1936: 2). به نظر مانهایم، دو شیوه نگرش به جهان وجود دارد؛ ایدئولوژیک و یوتوپیایی. بسته به نقش و جایگاهی که آدم‌ها در ساختار سیاسی و اجتماعی دارند، شیوه نگرش آنها متفاوت است. نگرش طبقات مسلط خواهان حفظ وجود موجود، ایدئولوژیک است و نگرش طبقات فرودست و مخالف نظم موجود، یوتوپیایی است. به نظر مانهایم، یوتوپیا از سوی صاحبان قدرت به عنوان چیزی غیرقابل تحقق تعریف شده است تا بدین وسیله طبقات فرودست را از هرگونه طغیان بازدارند (Mannheim, 1936: 176-7). به نظر مانهایم، انسان به ایدئولوژی نیاز ندارد ولی نیاز آدیان به یوتوپیا یک ضرورت است.

با این همه، در چند دهه اخیر شاهد نوعی تغییر رویکرد نسبت به اندیشه یوتوپیایی هستیم و نوعی نگرش ایجابی - سازنده در خصوص آن شکل گرفته است. جاکوبی حتی نسبت به زوال تخیل اندیشه یوتوپیایی هشدار داده است و از آن به عنوان فرایند «فقیرسازی فزاینده

تخیل غربی» نام برده است (به نقل از: Eskelinen, Lakkala and Laakso, 2020: 7). از این رو تحقیقات نسبتاً مفصلی در خصوص تواناییها و قابلیت‌های سازنده اندیشه یوتوپایی صورت گرفته است. چارلی مگی، طراح و نویسنده، برای اولین بار در سال ۱۹۹۳ دوران جدید را «عصر تخیل» نامید (Rerich, 2017: 15) و حتی کسانی مانند زیگموند باومن معتقد است که «اشتیاق به تعالی یوتوپایی که اساساً ریشه در نقصان و کاستی هستی‌شناختی ما دارد، جزیی از خصوصیات سازنده بشریت است.» (Moisio and Rautiainen, 2020: 99). فردریک جیمسون در کتاب بذر زمان، اعلام می‌کند که انسان باید یاد بگیرد چطور یوتوپایی بیندیشد (به نقل از: Moisio and Rautiainen, 2020: 104). لاکالا، یکی از پژوهشگران معاصر اندیشه یوتوپایی، بر این باور است که اندیشه یوتوپایی خودش نوعی فلسفه‌ورزی سیاسی است که ابزارها و روش‌های خاص خود را دارد (Lakkala, 2020: 22).

البته واضح و مبرهن است که این بازگشت به معنای ناپده گرفتن نقدهای بعضاً اساسی نیست که منتقدان به اندیشه یوتوپایی وارد کرده اند، ولی محققان علاقمند به اندیشه یوتوپایی معتقدند که یوتوپیاها توانائی‌ها و قابلیت‌های اندیشه‌ای و گفتمانی فراوانی در خود دارند که نمی‌توان و نباید از آنها صرف‌نظر کرد. عطف به این مساله، برخی تلاش کرده‌اند تا انواع اندیشه یوتوپایی را از یکدیگر متمایز کنند. برخی یوتوپیی باز را در مقابل یوتوپیا‌های بسته قرار داده‌اند (Lakkala, 2020: 22)؛ برخی یوتوپیا‌های به مثابه نقشه و طرح را در مقابل یوتوپیا‌های انتقادی قرار داده‌اند. بر مبنای این گونه‌شناسی‌ها می‌توان گفت که ظرفیت ایجابی و مثبت یوتوپیا را نه در ایستایی یا کل‌گرایی آن جستجو کرد بلکه باید به نوعی تفسیر رابطه‌گرایانه (Relationalism)، در تقابل با تفسیر مطلق‌گرایانه (Absolutism) روی آورد. در تفسیر رابطه‌گرایانه، یوتوپیا یک کل منسجم قابل تحقق نیست بلکه بیش از آن تصویری از وضعیت بهتر است. در عام‌ترین معنا، یوتوپیا به مکان و زمانی اشاره دارد که مطلوب‌تر از مکان و زمانی است که هم‌اینک در آن زندگی می‌کنیم (Eskelinen, Lakkala and Laakso, 2020: 7). به نظر می‌رسد که هرگونه تلاش برای ارائه یک تعریف واحد و ثابت از یوتوپیا خود نقض غرض است و از این رو، پاسخ به این سوال که یوتوپیا چه کار می‌کند؟، به مراتب اهمیت بیش‌تری از تعریف واحد دارد. از این رو، در ادامه تلاش می‌کنیم تا نشان دهیم که اندیشه یوتوپایی چه کمک‌های به جهان ذهنی و عینی بشری می‌کند.

۱.۳ یاری‌گیری‌های اندیشه یوتوپایی

از مجموع مطالعاتی که تاکنون در خصوص اندیشه یوتوپایی صورت گرفته است می‌توان گفت که اندیشه یوتوپایی به انسان کمک می‌کند تا در حوزه‌های مختلف تخیل کرده و بدیل‌های بهتر و مناسب‌تری را بیابد. در ادامه به چند امکان اندیشه یوتوپایی می‌پردازیم.

۱.۱.۳ اندیشه یوتوپایی به‌مثابه تفکر متفاوت

یکی از مهم‌ترین امکاناتی که اندیشه یوتوپایی در اختیار انسان قرار می‌دهد، تفکر متفاوت است. همچنانکه خواهیم دید، زمان حال همواره تمایل به تثبیت خودش به مثابه یک وضعیت ایستای نهایی دارد. اندیشه یوتوپایی در تقابل با این ایستایی، با استفاده از تخیل، این امکان را به انسان می‌دهد تا وضعیت‌های متفاوتی را به تصویر بکشد. فرارفتن از تفکر ایستای کنونی، خودش راهی برای غنی‌تر کردن تفکر است. همانطور که مارگارت کانون در خصوص هانا آرنه گفته است، آرنه بیش از هر چیزی این امکان را به ما داده است تا از زوایه دیگری به یک پدیده بنگریم. یا در واقع، پنجره دیگری است رو به حقیقت (انصاری، ۱۳۷۹: ۱۷۱). به این معنا، یوتوپیا، یک تمرین فکری است.

۲.۱.۳ اندیشه یوتوپایی به‌مثابه جهان متفاوت

یکی از امکانات دیگری که اندیشه یوتوپایی فراهم می‌کند امکان جهان متفاوت و از این رو احتمالاً بهتر است. یوتوپیاها برخلاف کابوس‌آدها (Dystopia)، وضعیت آرمانی از جهان ارائه می‌دهند. در واقع، یوتوپیا «نه به این جهان و آری به آن جهان دیگر» هستند (Laakso, 2020: 80). سرگذشت ندیمه رمانی از مارگارت اتوود، با به تصویر کشیدن یک کابوس‌آباد، تلاش می‌کند تا جهان را از خطر پیش‌رو آگاه کند (آتوود، ۱۴۰۱). یوتوپیا به این معنا، شبیه طرح‌های معماری است (Eskelinen, Lakkala and Laakso, 2020: 7). یوتوپیاها ادبی در زمره بهترین یوتوپیاها از این لحاظ هستند. نه تنها تصویری از دنیای متفاوت و بهتر ارائه می‌کنند بلکه حتی این امکان را برای خواننده و مخاطب فراهم می‌کنند که از طریق تداعی و تعمق، به درک بهتری از جهان ممکن برسند. در واقع، یکی از مهمترین کارکردها یوتوپیا ارائه جهان‌های ممکن است و نه ضرورت جهان‌های ناممکن. تری ایگلتن بر این باور است که دنیاهای تخیلی مخصوصاً در داستانهای یوتوپایی، ابزارهایی هستند برای این «از دنیایی که

در آن زندگی می‌کنیم، خجل و شرمسار باشیم (به نقل از: Eskelinen, Lakkala and Laakso, 2020: 9).

۳.۱.۳ اندیشه یوتوپایی به‌مثابه نسبی کردن زمان حال

از کارکردهای دیگر اندیشه یوتوپایی، نسبی کردن زمان حال است. زمان حال همواره تمایل دارد تا خود را به عنوان مرحله‌ای متصلب و تغییرناپذیر در زندگی بشری محکم و استوار کند. به نظر باومن، یوتوپیا این امکان را به انسان می‌دهد تا زمان حال را به مثابه لحظه‌ای در یک فرایند تاریخی بی‌پایان ببندد. از این رو، یوتوپیا به ما این امکان را می‌دهد که به این درک برسیم که زمان حال فقط یکی از دهها انتخابی بوده است که انسان پذیرفته است و لذا می‌توانست متفاوت و دیگرگونه باشد. علاوه بر این، زمان حال دیگر نمی‌تواند تعیین‌بخش آینده باشد بلکه بر حسب انتخابهای زمان حال می‌توان آینده‌های متفاوتی را تخیل کرد (Lakkala, 2020: 22). یوتوپیا، تصویر متفاوتی از زمان حال ارائه می‌کند.

۴.۱.۳ تفسیر و تاویل دگرگون از گذشته

هر چند موضوع تخیل و یوتوپیا، در ذات خودش معطوف به آینده و نقد گذشته و زمان حال است (7: 2017, Rerich)، لیکن بسیاری از یوتوپیاها، با ارائه یک تصویر آرمان‌گرایانه، نه ضرورتاً واپس‌گرایانه، از گذشته، امکان یوتوپیا‌های آینده را فراهم کرده‌اند. بازسازی‌های آرمانی از آتن ماقبل سقراطی، یا عصر دموکراسی پریکلوسی، از روسو، تا هایدگر، و نیچه و آرنست و دیگران، در تاریخ فلسفه بشری از اهمیت خاصی برخوردار بوده‌اند.

۵.۱.۳ اندیشه یوتوپایی به‌مثابه تغییر آینده

اندیشه یوتوپایی با تخیل و غنی‌سازی و همین‌طور تصویر جهان‌های دیگر، آینده متفاوتی را به تصویر می‌کشد و امکان فرارفتن از متصلب زمان حال را فراهم می‌کند و از این رو، امکان تغییر را هموار می‌کند. یوتوپیا و تخیل معطوف به آینده است. و آینده فقط از طریق تغییر در زمان حال اتفاق می‌افتد. یوتوپیا از طریق خلق و ارائه آرمان‌های اجتماعی و سیاسی تازه، امکان تغییر را فراهم می‌کند. اندیشه یوتوپایی ایده‌هایی را برای دگرگونی ساختاری اجتماعی بیان می‌کند (37: 2020, Eskelinen, Lakkala and Pyykkonen). دموکراسی به مثابه پروژه همیشه

ناتمام و ناکامل، فقط از طریق اندیشه یوتوپایی قابل تعمق شدن است؛ بنابراین پیش شرط یک دموکراسی کارآمد این است که مردم با کسب مهارت‌های تخیلی بتوانند به شکل جمعی یوتوپیهای دگرگون‌بخشی داشته باشند (Eskelinen, 2020b: 162).

۶.۱.۳ اندیشه یوتوپایی به‌مثابه تخیل امیدبخش

سر جمع همه کارکردهای فوق را می‌توان در امید خلاصه و جمع‌بندی کرد. یوتوپیا بر خلاف کابوس‌آبادها، با به تصویر کشیدن یک وضعیت آرمانی ممکن در آینده و نقد زمان حال، روح امید فردی و جمعی برای تغییر را فراهم می‌کند. هر چند میل و امید به تغییر و دست یافتن به زندگی بهتر را می‌توان به اشکال مختلف بیان کرد لیکن یکی از رسانه‌های مهم این نشر امید، یوتوپیاست. یوتوپیا با تخیل زندگی بهتر و جهان بهتر، امید را به امر جمعی مبدل می‌کند (Eskelinen, Lakkala and Pyykkonen, 2020: 49). به نظر هالووی، یوتوپیا از طریق عمل ترک‌انداختن (Method of the Crack)، این امکان امیدبخش را به مردم می‌دهد که جهان همیشه به روی تغییر گشوده است و فقط این ایدئولوژی طبقه مسلط است که تلاش کرده است آن را بسته نگه دارد (Lakkala, 2020: 22). و از این رو این امید را در دل‌های مردمان می‌افروزد که به تعبیر مارشال برمن «هرآنچه سفت و سخت است، دود می‌شود و به هوا می‌رود» (برمن، ۱۴۰۱).

۴. تخیل و یوتوپیا به‌مثابه ابزار فلسفه سیاسی

در سال‌های اخیر در خصوص نسبت میان تخیل، یوتوپیا یا به تعبیر رایج‌تر، ایده‌آلیزه شدن (Idealization) نظریه بحث‌های پر دامنه‌ای در حوزه مطالعات فلسفه سیاسی سربرآورده است. گروه واقع‌گرایان فلسفه سیاسی بر این باورند که حضور هرگونه یوتوپیا در فلسفه سیاسی ناموجه و منجر به کژکارکردی‌هایی می‌شود که منتقدانی مانند ریمون گس به آنها اشاره کرده‌اند و او حتی آن را نوعی ایدئولوژی می‌نامد (Geuss, 2008). در مقابل گروه باورمند به نقش ایده‌آلیزه‌شدن نظریه هستند که معتقدند هرگونه نظریه‌پردازی متضمن ایده‌آل‌سازی و انتزاع است؛ میان این دو گرایش، گروه میانه‌روتری هستند که بر این باورند که مخصوصاً با توجه به فلسفه سیاسی عملی، با نیم‌نگاهی با دنیای واقعی، می‌توان از انتزاع یا ایده‌آلیزه شدن اندیشه بهره برد. این گروه سوم مخصوصاً، از مفهوم «یوتوپای واقع‌گرایانه» (Realistic Utopia) جان رالز دفاع و حمایت کرده‌اند (Sirsch, 2020: 17). اریک اولین رایت، جامعه‌شناس آمریکایی،

نیز از مفهوم «یوتوپ‌های واقعی» (Real Utopias) استفاده کرده است؛ منظور او نهادها و کردارهای سیاسی هستند که به هیچ روی غیرقابل دسترس نیستند ولی هنوز متولد نشده‌اند (Wright, 2009). در مقاله حاضر تلاش ما بیش از ورود به این منازعه دامنه‌دار، دفاع به نفع نقش و کارکرد تخیل و یوتوپیا در فلسفه سیاسی است. این نقش و جایگاه را می‌توان برحسب هستی‌شناسی و یا روش‌شناسی تعریف و تبیین کرد؛ از حیث هستی‌شناسی، باید به این سوال پاسخ داده شود که آیا تخیل و یوتوپیا در ذات این دیسپلین مطالعاتی است یا نه؟ از حیث روش‌شناختی هم می‌توان تخیل و یوتوپیا را به عنوان روش و متد یا ابزار فلسفه سیاسی دانست (Chrostowska and Ingram, 2016: xiv)؛ در مقاله حاضر همین طور قصد نداریم درگیر این منازعه پیچیده و نسبتاً فلسفی شویم ولی به نظر می‌رسد که حضور و نقش تخیل و یوتوپیا را نه صرفاً می‌توان به هستی‌شناسی تقلیل داد و نه روش‌شناسی. بلکه باید گفت که فلسفه سیاسی یک کل یکپارچه است که تخیل و یوتوپیا همراه با عناصر دیگر به آن شکل می‌دهند. در ادامه تلاش می‌کنیم تا به بخشی از امکانات و یا ابزارهایی که تخیل و اندیشه یوتوپایی در اختیار فلسفه سیاسی قرار می‌دهد بپردازیم.

۱.۴ خلاقیت و نوآوری در تولید مفاهیم: زبان فلسفه سیاسی

خلاقیت و نوآوری نهفته در خلاقیت، در فلسفه سیاسی منجر به تولید و خلق هزاران مفهوم سیاسی شده است که اساساً بدون تخیل و اندیشه یوتوپایی قابل تصور نبوده‌اند. برای مثال اصحاب قرارداد اجتماعی، از هابز، لاک و روسو، دهها مفهوم را تولید کرده‌اند که تا قبل از آن وجود نداشتند. مفهوم عصر طلایی روسو (۱۴۰۱)، قرارداد اجتماعی جان لاک (۱۳۹۸)، لویاتان توماس هابز (۱۴۰۱) با دهها مفهوم ریز و درشت دیگر، محصول یک نگاه تخیل‌آمیز به گذشته، حال و آینده بوده است. این مفاهیم هیچ‌کدام در دنیای واقعی هرگز وجود خارجی نداشته‌اند. مفهوم اراده همگانی ژان ژاک روسو، اصطلاح نوآورانه تازه‌ای در عرصه اندیشه سیاسی بوده است که با آن صورت‌بندی سیاسی جدیدی شرح داده شده است. مارگارت کانوون در ستایش هانا آرنت گفته است که او مفاهیم زیادی را به مخزن واژگانی اندیشه و فلسفه سیاسی افزوده است (انصاری، ۱۳۷۹: ۱۷۰)؛ بنابراین فلسفه سیاسی اساساً از طریق خلق مفاهیم و واژگان جدیدی است که می‌تواند جهان متفاوتی راه بسازد. درک ما از جهان و سیاست از طریق این مفاهیم غنی‌تر می‌شود. به این معنا می‌توان گفت که بدون تخیل و

اندیشه یوتوپایی، امکان تولید و خلق واژگان و مفاهیم تازه که خودشان درک ما را از جهان شکل می‌دهند، ممکن نبود.

۲.۴ جهان متفاوت در فلسفه سیاسی

فلسفه سیاسی ایده و کار خودش را از طریق ارائه تصویر متفاوت از جهان-جهانی غیر از جهان کنونی- ارائه می‌کند. وظیفه فلسفه سیاسی صرفاً این نیست که آنچه را که موجود است توصیف کند بلکه وظیفه دارد که آن چه را که باید (در معنای حداکثرگرایی فلسفه سیاسی) و یا آنچه را که ممکن است (در معنای حداقل‌گرایی فلسفه سیاسی) ارائه کند. ایده جمهور افلاطون که در آن فیلسوفان باید شاه شوند یا شاهان باید فیلسوفان شوند، که در زمره انتظار حداکثرگرایی از فلسفه سیاسی قرار می‌گیرد، بعد از نزدیک به سه هزار سال همچنان امکانی ناممکن به نظر می‌رسد، ولی همچون افقی در دوردست‌ترین نقطه عالم، این امکان و فرصت را برای انسان فراهم کرده است تا حداقل بیندیشید که زندگی سیاسی مستلزم آگاهی، آموزش، دانش و... است. به همین سان، ایده حوزه عمومی و سیاست مورد نظر هانا آرنست، چنان دور از دسترس به نظر می‌رسد که برخی از پژوهشگران ادعا کرده‌اند که فلسفه او، فلسفه زیباشناسانه است (نگاه کنید به: یا به همین سان، مفهوم ابرانسان و اراده معطوف به قدرت نیچه، تصویری از یک دنیا کاملاً متفاوت را در اختیار انسان قرار می‌دهد (نیچه، ۱۳۷۷، ۱۳۷۹، ۱۳۸۴). دنیاهایی که در همان نگاه اول ناممکن به نظر می‌رسند. با این همه، هر سه این فیلسوفان، جهان متفاوتی را پیش روی ما قرار داده‌اند که با آن می‌توانیم زمان حال را نقد کنیم و دریابیم که چطور می‌توانیم گامی به سوی بهتر شدن یا زندگی بهتر برداریم. هر دو این نمونه‌ها که در زمره درک حداکثر گرایی فلسفه سیاسی قرار می‌گیرند، بیش از هر چیزی الهام‌بخش بوده‌اند. در درک حداقل‌گرایی فلسفه سیاسی می‌توان به فلسفه سیاسی جان رالز اشاره کرد که پیروان و شاگردان او، از آن با عنوان فلسفه سیاسی عملی نام برده و معتقدند که در عین یوتوپایی بودن، واقع‌گرایانه است و از آن با عنوان یوتوپایی واقع‌گرا نام برده می‌شود (Sirsch, 2020).

۳.۴ نسبی کردن زمان حال

هم‌چنان‌که اشاره کردیم یکی از کارکردهای مهم تخیل و یوتوپیا، نسبی کردن زمان حال است؛ از فلسفه سیاسی کلاسیک تا فلسفه سیاسی معاصر، فیلسوفان سیاسی با ارائه تصویرهای بدیل برای نظم سیاسی رایج در دوران خود، در خدمت این نسبی‌سازی زمان حال بوده‌اند. مدینه فاضله افلاطونی، مدلی در اختیار دوران‌ش قرار می‌دهد که نظم رایج زمان حال را به‌چالش می‌کشد. به همین سان، دوره طبیعی و دوره سیاسی در اندیشه سیاسی اصحاب قرار داد، از هابز گرفته تا کانت و روسو، مبتنی بر نقد زمان حال است. بنابراین یکی از کارکردهای یوتوپیا، خواسته یا ناخواسته، زودودن هرنوع جبر تاریخی است. نظم سیاسی موجود در زمان حال یکی از امکان‌هایی بوده است که به دلایلی غیر از ضرورت وجودی، مسلط و هژمونیک شده است. آرنت در کتاب مهم خودش با عنوان وضع بشری، به خوبی نشان می‌دهد که چطور بر اثر اشتباهات نظری یا عملی در گذشته، توتالیتاریانیسم در قرن بیستم سربرآورده است (به نقل از انصاری، ۱۳۷۹: ۱۲۱). این نحوه نگرش به نظم سیاسی، همواره این امکان را برای مخاطبان فراهم می‌کند تا بتوانند بدیل‌هایی را به تصور درآورند.

۴.۴ تفسیر متفاوت از گذشته

فلسفه سیاسی اساساً بدون تفسیر گذشته راهی به سوی آینده نمی‌یابد. یوتوپیاها با ارائه تصویرهای کابوس‌آبادی یا خیال‌آبادی از گذشته امکان یک تصویرسازی از آینده را ممکن می‌کنند. اصطلاح وضع طبیعی در اندیشه سیاسی اصحاب قرارداد روایتی از گذشته برای رسیدن به وضع سیاسی در آینده است. از حیث انسان‌شناسی مدارک مستدل و مستندی وجود ندارد که ما دوره‌ای را وضع طبیعی بنامیم. با این همه، اصحاب قرارداد اجتماعی برای تصویر نظم سیاسی که در آینده داشتند، ناگزیر به خلق وضع طبیعی در گذشته شدند؛ وضع طبیعی در هابز، بیشتر شبیه کابوس‌آباد است؛ جایی که انسان گرگ انسان است و هر کسی باید به زور بازو از جان و زندگیش پاسداری و حراست کند، در مقابل وضع طبیعی ژان ژاک روسو، یک عصر طلایی (Golden age) بود که در آن انسان آزاد بود، چیزی به اسم دیوار و مالکیت وجود نداشت و انسان با ورود به جامعه خود را در بند کرده است (روسو). در فلسفه سیاسی نیچه، آرنت و هابرماس نیز یک گذشته طلایی وجود داشته است که از دست رفته است؛ برای آرنت و نیچه، دوره پیش سقراطی و دموکراسی آنتی دوره طبیعی بود و برای هابرماس قهوه‌خانه‌های قرن هجدهم انگلستان.

۵.۴ اصل تغییر و امید به مثابه ماده فلسفه سیاسی

فلسفه سیاسی با تصویرپردازی از یک گذشته خیال‌آباد یا کابوس‌آباد و نیز نقد زمان حال، و ارائه تصویری تخیلی از آینده، در ذات خود اصل تغییر را پذیرفته است؛ بر مبنای پذیرش اصل تغییر، امید بشری برای رسیدن به زندگی بهتر و وضعیت بهتر به عنوان یکی از کارکردهای اصلی تخیل و یوتوپیا هموار می‌شود؛ در تاریخ فلسفه سیاسی به صدها نمونه از تغییر همراه با امید می‌توان اشاره کرد. از مدینه فاضله افلاطون تا وضع سیاسی در روسو که الهام بخش انقلاب فرانسه بود تا فلسفه سیاسی مارکس و مارکسیسم که منجر به انقلاب شوروی شد تا فیلسوفان سیاسی چپ نو که الهام‌بخش حوادث می ۱۹۶۸ فرانسه شدند؛ شاید گزاف نباشد اگر ادعا کنیم که پشت سر هر کدام از مراحل بزرگی که بشر در طول تاریخ طی کرده است، می‌توان ردی از همدستی تخیل، یوتوپیا و فلسفه سیاسی را یافت.

۵. نتیجه‌گیری

هم‌چنان‌که در مقدمه بیان شد، در دهه‌های بعد از جنگ جهانی دوم، بر اثر فجایعی که ایده‌های بزرگی مانند مارکسیسم در شوروی و فاشیسم در آلمان رقم زدند، بدبینی فزاینده‌ای نسبت به یوتوپیا و بالطبع آن نقش قوه تخیل در فلسفه به طور کلی و فلسفه سیاسی به طور خاص شکل گرفت. با این همه، در یکی دو دهه گذشته، شاهد نوعی بازگشت خوش‌بینانه و البته هوشیارانه نسبت به یوتوپیاها و تا حدود زیادی کابوس‌آبادها در فلسفه سیاسی هستیم. جان رالز با طرح یوتوپیای واقع‌گرایانه راه مسدود شده را مجدداً بازگشایی کرد. سه دسته از مطالعات جدا از هم گویا در این چند سال اخیر همچون رودخانه‌های مجزا از هم در نقطه‌ای با هم تلاقی کردند؛ از یک سو، قوه تخیل در مرکز توجه تحقیقات روانشناختی و انسان‌شناختی قرار گرفت و اهمیت ویژه‌ای یافت و مخصوصاً به عنوان قوه خلاقیت و نوآوری تا حد زیادی به رسمیت شناخته شد. از سوی دیگر، مطالعات جدیدی در خصوص نقش و اهمیت یوتوپیاها صورت گرفت و بر اهمیت و نقش سازنده آنها، با هوشیاری نسبت به درسهایی که از یوتوپیاها بسته و کل‌گرا، تاکید شد. در این مقاله، با عطف به این تلاش‌ها تلاشی مقدماتی صورت گرفت تا نشان دهیم که فلسفه سیاسی به عنوان شاخه‌ای از درخت تنومند فلسفه، از آغاز ناگزیر از بهره‌گیری از قوه تخیل بوده است و به یک معنا، بدون قوه تخیل و اندیشه یوتوپیایی نه تنها نمی‌توانست زبان فلسفی خود را غنی کند بلکه حتی امکان طرح ایده‌های

خود را نداشت. بدون قوه تخیل ما هرگز امکان نقد گذشته و زمان حال را نمی‌یابیم و طرح جدیدی برای آینده ناممکن می‌شود. همانطور که کشتی زیردریایی ژول ورن در زمان نگارش شاید امری دور از ممکن به نظر می‌رسید ولی خیلی زود جامه واقعیت پوشید، بسیاری از اندیشه‌های سیاسی یوتوپیایی این امکان را دارند که در عمل محقق شوند؛ کما اینکه یک روز هرگز قابل تصور نبود که زنها حق رای داشته باشند و یا مقام سیاسی درخوری داشته باشند.

از این رو، در آموزش فلسفه سیاسی در کنار فلسفه‌ورزی عقلانی که در جای خود اهمیت به‌سزایی دارد، نیاز هست تا از قوه تخیل و یوتوپیا بهره گرفت و از ظرفیت و خلاقیت این قوه غافل نماند. در عین حال، این مقاله تلاشی مقدماتی در پاسخ این پرسش همیشگی دانشجویان است که این حرفها که عملی و شدنی نیست و چرا مهم هستند. پاسخ ساده است، یوتوپیاها جهان ما را می‌سازند ولی نه همان لحظه‌ایی که تخیل می‌کنیم. فیلسوف شاه افلاطون حتی اگر هرگز قابل تحقق نباشد لیکن آموزه‌هایی را وارد زندگی واقعی بشری کرده است که بدون آن ایده ممکن نبوده‌اند. ممکن‌شده‌ها در گروهی همان ناممکن - به نظر - رسیده‌ها ممکن شده‌اند.

کتاب‌نامه

- ارسطو (۱۳۶۹)، درباره نفس، ترجمه علی‌مراد داوودی، تهران: حکمت.
- افلاطون (۱۳۹۰)، جمهور، ترجمه فواد روحانی، تهران: علمی و فرهنگی.
- انصاری، منصور (۱۳۷۹)، هانا آرنه و نقد فلسفه سیاسی، تهران: نشر مرکز.
- انصاری، منصور (۱۳۸۴)، دموکراسی گفتگویی: امکانات دموکراتیک در اندیشه میخائیل باختین و یورگن هابرماس، تهران: نشر مرکز.
- آتوود، مارگارت (۱۴۰۱)، سرگذشت ندیمه، ترجمه سهیل مسمی، تهران: انتشارات ققنوس.
- برلین، آیزایا (۱۳۸۷) آزادی و خیانت به آزادی: شش دشمن آزادی بشری، ترجمه عزت‌الله فولادوند، تهران: نشر ماهی.
- برمن، مارشال (۱۴۰۱)، تجربه مدرنیته، ترجمه مراد فرهادپور، تهران: انتشارات طرح نو.
- پوپر، کارل (۱۴۰۰) جامعه باز و دشمنان آن، ترجمه عزت‌الله فولادوند، تهران: انتشارات خوارزمی.
- روسو، ژان ژاک (۱۴۰۱)، قرارداد اجتماعی، ترجمه مرتضی کلانتریان، تهران: نشر آگه.
- کاپلستون، فردریک چارلز (۱۳۶۸) تاریخ فلسفه، جلد یکم یونان و روم، ترجمه جلال‌الدین مجتبیوی، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

- لاک، جان (۱۳۹۸)، دو رساله حکومت، ترجمه فرشاد شریعت، تهران: نگاه معاصر.
- نیچه، فردریش ویلهلم (۱۳۷۷)، اراده قدرت، ترجمه مجید شریفی، تهران: جامی.
- نیچه، فردریش ویلهلم (۱۳۷۹)، فراسوی نیک و بد، ترجمه داریوش آشوری، تهران: خوارزمی.
- نیچه، فردریش ویلهلم (۱۳۸۴)، تبارشناسی اخلاق، ترجمه داریوش آشوری، تهران: آگاه.
- هابز، توماس (۱۴۰۱)، لویاتان، ترجمه حسین بشیریه، تهران: نشر نی.
- مور، توماس (۱۴۰۱)، آرمانشهر، ترجمه داریوش آشوری، تهران: نشر آگه.

- Byrne, A. (2007). Possibility and Imagination. *Philosophical Perspectives*, 21(1), 125–44.
- Byrne, R. (2005). *The Rational Imagination: How People Create Alternatives to Reality*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Chrostowska, S.D. and Ingram, James D. (2016), Political uses of Utopia, New York : Columbia University Press.
- Dahrendorf, Ralf. (1958), Out of Utopia: Toward a Reorientation of Sociological Analysis, *The American Journal of Sociology* 64(2), 115-127.
- Eskelinen, Teppo, Lakkala, Keijo and Laakso, Maria. (2020), Introduction : Utopias and the Revival of Imagination in Teppo, Eskalinen, *The Revival of Political Imagination: Utopia as Methodology*, Zed Books.
- Eskelinen, Teppo, Lakkala, Keijo and Pyykkonen, Miikka. (2020), The Privatization and Recollectivization of Hope, in Teppo, Eskalinen, *The Revival of Political Imagination: Utopia as Methodology*, Zed Books.
- Eskelinen, Teppo. (2020), Democracy as Utopia: on Locating Radical Rootes, , in Teppo, Eskalinen, *The Revival of Political Imagination: Utopia as Methodology*, Zed Books.
- Geuss, Raymond (2008), *Philosophy and Real Politics*, Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Gregory, Dominic. (2016). *Imagination and Mental Imaginery in The Routledge Hanbook of Philosophy of Imagination*, London and New York; Routledge.
- Kind, Amy. (2016). *Exploring Imagination in The Routledge Hanbook of Philosophy of Imagination*, London and New York; Routledge.
- Laakso, Maria. (2020), Social Dreaming and Uses of Narrativity, Tellability and Experientiality in Literary Dystopia, in Teppo, Eskalinen, *The Revival of Political Imagination: Utopia as Methodology*, Zed Books.
- Lakkala, Keijo. (2020), Disruptive Utopianism: Opening the Present, in Teppo, Eskalinen, *The Revival of Political Imagination: Utopia as Methodology*, Zed Books.
- Manent, Pierre. (2003), *Le Retour de la Philosophie Politique, politique et sociétés*, vol 22, n 3. P.179-195.
- Mannheim, Karl (1936) *Ideology and Utopia: An Introduction to the Sociology of Knowledge*. Trans. Louis Wirth and Edward Shils. London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co./New York: Harcourt, Brace and Co. New ed. London: Routledge, 1991.